

Verso

Irodalomtörténeti folyóirat

Verso
Irodalomtörténeti folyóirat
2026/1

Szakmai védnökök
Bartók István
Jankovits László
Nagy Imre

Szerkesztők
Bozsoki Petra
Kucserka Zsófia
Laczkó András
Pálffy Eszter
Pap Balázs
Szatmári Áron

Az idegen nyelvű rezümék nyelvi lektora
Maczelka Csaba

Tördelőszerkesztő
Pap Balázs

Borítóterv
Simor Kamilla

ISSN 2630-8479

Felelős kiadó a PTE BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet
Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi
Tanszék vezetője (7624 Pécs, Ifjúság útja 6.)

szerk@versofolyoirat.hu

TARTALOM

TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY

HAJDU ILDIKÓ

Auktorolvasás a jezsuita gimnáziumokban a 17. század derekán

Források Gyöngyösi István és Esterházy Pál retorikai műveltségéhez 9

KUCSERKA ZSÓFIA

Barátság és didaxis a *Fanni'* hagyományaiban 59

KRITIKAI LAPOK

LENGYEL IMRE ZSOLT

Derű és árny – avagy: kik voltak a Wohl nővérek?

Mészáros Zsolt, *Irodalom, sajtó, szalon a 19. század végén: A Wohl nővérek munkássága*, Bp., Ráció, 2025. 77

LACZHÁZI GYULA

Murányra fel!

Pálffy Eszter, *Századok szerelme: A murányi várfoglalás története és Széchy Mária alakja a 17–19. századi magyar irodalomban*, Bp., Reciti, 2024 (Irodalomtörténeti füzetek, 191). 87

FILLÉRTÁR

LENGYEL RÉKA

Egy kiadatlan verses enciklopédia a reformkori magyar tudományos nyelv peremén

Jacques Delille *Les Trois Règles de la nature*-je Sebestyén László fordításában 95

Sebestyén László: *[Előljáró Beszéd]* (Közzéteszi Lengyel Réka) 107

LUKÁCS LAURA KLÁRA

Kötélverőnő karddal

Louise Labé levele a lyoni hölgyekhez 119

Louise Labé M. C. D. B. L.-nak (Lukács Laura Klára fordítása) 129

LOVAS BORBÁLA

Mária Terézia és Körmöczi József

Egy unitárius halotti búcsúztató a katolikus uralkodó emlékére 131

Körmöczi József 1781-ben, az ádamosi unitárius templomban elmondott halotti búcsúztatója

Mária Terézia halála alkalmából (Közzéteszi Lovas Borbála) 139

A tanulmányok összefoglalói / Abstracts 151

A lapszám szerzői 153

Lovas Borbála

Mária Terézia és Körmöczy József

Egy unitárius halotti búcsúztató a katolikus uralkodó emlékére

Mária Terézia halála és temetése kapcsán nemcsak a korabeli nyomtatványok és kéziratok száma mutatja meg a prédikátorok és orátorok kiemelt szerepét a búcsúztatásban és megemlékezésben, de a katolikus, a protestáns és ezen belül a református anyagokat bemutató és elemző szakirodalom is részletesen tárgyalja e szerepeket.¹ Többek között László Zsófia hívja fel a figyelmet arra, hogy az uralkodóház tagjainak búcsúztatása és temetése azért is nőhetett országos eseménnyé, mivel „az ország apraja-nagyjának érdekében állt részt venni a reprezentációban, azzal, hogy megemlékeznek a halotról”.² Így a katolikus búcsúztatókon kívül megjelentek evangélikus nyomtatványok,³ valamint egy nagyobb anyagot magába foglaló református gyűjtemény 1782-ben. Utóbbi azért is érdekes témánk szempontjából, mert kiadási helye Kolozsvár volt,⁴ és az unitárius egyháztörténet székhelykeresztúri példánya idéz belőle részleteket Mária Terézia búcsúztatása kapcsán.⁵

1 A teljesség igénye nélkül lásd például Béla Miksa BÁNHEGYI, *Maria Theresias Bild in den Leichenpredigten ungarischer Provenienz = Maria Theresia als Königin von Ungarn*, Hg. Gerda MRAZ, Eisenstadt, Institut für Österreichische Kulturgeschichte, 1984 (Jahrbuch für österreichische Kulturgeschichte, 10), 387–401; KÖKÉNYESI Zsolt, A „női Szolón”, avagy Mária Terézia uralkodói képe a halotti beszédekben = *KoraújkorÁSZ: Koraújkor-történettel foglalkozó doktoranduszok tanulmányai*, szerk. KÁDÁR Zsófia, KÖKÉNYESI Zsolt, MITROPULOS Anna, Bp., ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola 2014 (KoraújkorÁSZ tanulmánykötetek, 1), 119–144; HEGYI Ádám, *Mária Terézia alakja a református kegyességben a Körös–Maros Közi Szent Társaságban = Második Mária: Mária Terézia a régi magyarországi kegyességben*, szerk. MACZÁK Ibolya, Bp., MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2019 (Pázmány Irodalmi Műhely: Lelkiségtörténeti Tanulmányok, 19), 65–76; MACZÁK Ibolya, *A biblikus mitizáció sajátos formái Mária Terézia halotti reprezentációjában = Második Mária...*, i. m., 43–54.

2 V. LÁSZLÓ Zsófia, *Példás asszonyok: Női szerepek változása a protestáns halotti beszédek tükrében (1711–1825)*, Bp., Ráció, 2020, 62.

3 Mind német, mind magyar nyelven napvilágot láttak ilyenek Magyarországhoz és Erdélyhez köthetően, előbbieket főleg Bécsben és Pozsonyban. Erdéllyel kapcsolatban érdekes nyomtatványok: BERENTS Keresztély, *Felséges királyné aszszonyunk Maria Teresia halálának fájdalmas emlékeztetere készült beszéd*, Nagykároly, Eitzenberger, 1781; *Buzgo fohászkodás, melyet midőn felséges Mária Thérésia királyné aszszonyunk halálának szomorú, ellenben felséges II. Jó'sef római tsászár ő felségének, [...] uralkodása el-kezdésének örvendetes híre érkezett [...] Nagy Szebenben [...] Isten' eleibe fel-nyújtott Nánási István [...] MDCCLXXX. esztend. Karátson havának 10. napj., Kolozsvár, 1780.*

4 A' magyar Sionnak felséges aszszonya véletlen halálán öltözött közönséges gyászsa, az az Oly' halotti magyar prédikátziók és oráziók, melyekben [...] Mária Thérésia e földről való el-költözése [...] megsirattatott és gyászoltatott [...], Kolozsvár, a ref. Kollegium betűivel Kaprontzai Ádám által, 1782.

5 Az Erdélyi Unitárius Egyház története kolozsvári és székhelykeresztúri példányai tartal-

A 18. század második felében a többek között Mária Terézia intézkedései folyamányaként meggyengült unitárius közösség hasonló szövegeiről eddig kevés szó esett a szakirodalomban. Gellérd Imre összesen két megjegyzést tesz ezzel kapcsolatban. A temetésiprédikáció-irodalom 18. század végéig tartó összefoglalásában az összesen kilenc latin nyelvű oráció között említi a Körmöczi Jánosnak Mária Terézia halála alkalmából elmondott beszédét, továbbá a 34 tételt felsoroló magyar nyelvű anyagban 12. tételként szerepel egy ismeretlen szerző halotti búcsúztatója Mária Terézia temetése napján (1781-ből).⁶ Előbbit egyelőre még nem láttam kéziratban, utóbbi szerzőségét pedig nem sikerült tisztázni, a beszédet nem találtam. Emellett van néhány forrásunk a búcsúztatókhoz kötődően is. A Román Akadémiai Könyvtár gyűjteményében Ms. U. 1747/A jelzet alatt található a *Halotti búcsúztató Mária Terézia halálára* címet viselő füzetes kézirat. A katalógus jegyzetei szerint a füzet összesen öt levél terjedelmű, 1781-ben összeállított magyar nyelvű anyagot tartalmaz, a versek az 1781. január 14-én a kolozsvári unitárius templomban tartott búcsúztató szertartáson el is hangzottak.⁷ E szórványos adatok mellett azonban nem nagyon vizsgálták a kéziratot korpuszt ilyen fókusszal, így nem került sor az uralkodóházhoz, valamint a szűkebben Mária Teréziához kapcsolódó beszédanyag darabjainak bemutatására.

Az alábbiakban egy olyan búcsúztató beszédet szeretnék az olvasók elé bocsátani, mely nemcsak témája, hanem szerkezete miatt is érdekes a kora újkori prédikációkutatás szempontjából. Szerzője Körmöczi József ádamosi lelkész, a híres prédikátor, Körmöczi János apja,⁸ aki az 1740-es évektől Kissároson volt mester, majd

maznak olyan szakaszokat, melyek aztán Márkos Albert fordításába, valamint a szöveg modern magyar kiadásába nem kerültek bele. Ez a kézirat, a Kozma János-féle változat, mely az egyháztörténet öt könyvét tartalmazza hat kötetben, kalandos öröklődés és tulajdonosváltások után Jakab Elek hagyatékával került a Székelykeresztúri Unitárius Kollégium könyvtárának gyűjteményébe, ám kötetei nem maradtak egyben, egy része Marosvásárhelyen van, egy kötete a Teleki-Tékában volt, ez jelenleg lappang, három kötete a Marosvásárhelyi Állami Levéltárba került, két kötete a Román Állami Levéltár csíkszeredai fiókjában van, míg egy kötete Kolozsváron, a Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltárának gyűjteményében. A kéziratokról és azok egymáshoz való viszonyáról bővebben írnak a szerkesztők az egyháztörténet második kötetének utószavában: *A szerkesztők az olvasóhoz* = KÉNOSI TŐZSÉR János, UZONI FOSZTÓ István, *Az Erdélyi Unitárius Egyház története*, II, ford. MÁRKOS Albert, BALÁZS Mihály, kiad. HOFFMANN Gizella, Kovács Sándor, MOLNÁR B. Lehel, Kolozsvár, Erdélyi Unitárius Egyház, 2009 (A Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltárának és Nagykönyvtárának kiadványai, 4/2), 587–592. A tanulmány által érintett korszakot leginkább tárgyaló modern kiadás: UZONI FOSZTÓ István, KOZMA Mihály, KOZMA János, *Az Erdélyi Unitárius Egyház története*, III/1, ford. MÁRKOS Albert, BALÁZS Mihály, kiad. HOFFMANN Gizella, Kovács Sándor, MOLNÁR Lehel, Kolozsvár–Bp., Magyar Unitárius Egyház–Magyar Unitárius Egyház Magyarországi Egyházkerülete–Országos Széchényi Könyvtár, 2018 (A Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltárának és Nagykönyvtárának kiadványai, 4/3/1).

⁶ GELLÉRD Imre, *Négyszáz év unitárius prédikációirodalma*, Kolozsvár, Unitárius Egyház, 2002, 153–154.

⁷ Rövid leírását lásd LAKÓ Elemér, *The manuscripts of the Unitarian College of Cluj/Kolozsvár in the Library of the Academy in Cluj-Napoca*, Szeged, JATEPress, 1997, I–II, I, 363. A további Ms. U. kéziratok kapcsán is e katalógus tartalmaz eligazító adatokat.

⁸ Körmöczi József nevét nagyon ritkán említi a szakirodalom, így nem veszi fel például a

1751 és 1762 között rektor-tanító, 1785-ben végül Ádámosra került papnak.⁹ Bár az itt közreadott halotti beszéd fejlécéből megtudjuk, hogy az az ádámosi unitárius templomban hangzott el nagy hideg időben, mind ez, mind a korábbi, I. József búcsúztatására írott és 1765-ben előadott beszéde még ádámosi papsága előtt született.

Az unitárius gyűjteményből többek között fia révén továbböröklődött, általa másolt vagy csak possessorként jegyzett könyveinek egy részét ma is ismerjük, emellett saját munkáiról is képet kaphatunk a gyűjtemény átnézése közben. Fennmaradt az 1740-es években Kissároson különböző alkalmakra írt imádságokat tartalmazó könyve (Ms. U. 81), 1646 és 1779 között tanított diákjai listája (Ms. U. 273), jegyzetei (Ms. U. 1026), úti leírása (Ms. U. 1233). Emellett a Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltára őrzi a családi hagyaték részeként Körmöczi József hivatalos leveleit, hivatali iratait, okleveleket és kötelezvényeket, családi dokumentumokat, valamint vegyes iratokat.

Prédikációiból és orációiból többet ismerünk egy halotti beszédeket tartalmazó gyűjteményből (Ms. U. 481), mely 1711 és 1781 között írt anyagot tartalmaz több szerzőtől. Körmöczi mellett azonosítottan Szentkirályi Ferenc (beszéde ideje: 1751), Tordátfalvi György (beszédei ideje: 1735–1749) és Incze István (beszéde ideje: 1711) is szerepel benne egy vagy több szöveggel. A katalógus szerint Körmöczitől egy 1744-es, egy 1745-ös, valamint a már említett 1781-es szöveg is ebben a kötetben található. A kézirat ma egy 344 lapos gyűjtemény, melynek eleje és vége hiányzik, kötése egy része elveszett. Gerince alapján kartonborítása azonos az Ms. U. 268 jelzetű kötettel. A gyűjteményben elsőként szereplő Körmöczi-szöveg Károly Fülöp pfalzi választófejedelem tiszteletére írt latin nyelvű búcsúztató, melyet 1744. január 22-én a Kolozsvári Unitárius Kollégiumban adott elő. Ugyancsak latin nyelvű az 1745.

külön elemzett 18. századi szerzők közé Gellérd Imre sem, míg Körmöczi Jánost a felvilágosodás első szakaszának prédikátorai között tárgyalja. GELLÉRD, *i. m.*, 193–202. Emellett a fia működésével foglalkozó elemzések rendre kitérnek az ő életére is, bár leginkább csak fia iskoláztatásában vállalt szerepére fókuszálva. Így tesz több alkalommal Gál Kelemen – leghosszabban az Unitárius Kollégium történetében –, valamint a püspök működésével kapcsolatos publikációk legtöbbje: CSETRI Elek, *Körmöczi János (1763–1836)* = Cs. E., *Európa és Erdély: Tanulmányok és források*, Kolozsvár, Kriterion, 2006, 118–128; HADHÁZY Iván, *Körmöczi János unitárius püspök*, A Ráday Gyűjtemény Évkönyve, 7(1994), 167–174; stb. További Körmöczi Jánossal kapcsolatos tanulmányok: BARNA József, *Körmöczi János élete és műveltségének egyes vonatkozásai* = *Miscellanea: Tanulmányok a régi magyar irodalomról*, szerk. SZENTPÉTERI Márton, Bp., József Attila Kör–Kijárat Kiadó, 2001 (JAK Füzetek, 114), 197–219; TÓTH F. Péter, *Az ismeretlen(?) Karádi-kódex margójára*, Magyar Könyvszemle, 123(2007), 22–43.

9 Gál Kelemen a következőket írja róla Körmöczi János életének ismertetése kapcsán, megemlítve, hogy Körmöczi József apja körmöcbányai születésű csizmadiamester volt, aki fiatal korában hosszú utazások után Nagyajtán telepedett le, ahol házassága után lutheránusból unitárius vallásra tért át. Körmöczi József „kissárosi mester, később ádámosi pap. Iskolája egyike az ország legkitűnőbb falusi iskoláinak, melyben a gimnázium alsó tagozatának tantárgyait is tanította. Olyan jó híre volt az iskolának, hogy az unitárius főurak – Suki, Simén, P. Horváth, Pálfi, Gálfalvi, Vargyasi Daniel családok – ide küldötték gyermekeiket”. Hozzáteszi azt is, hogy fia tizenhat éves koráig mellette tanult, majd ezután ment Kolozsvárra továbbtanulni. GÁL Kelemen, *A Kolozsvári Unitárius Kollégium története (1568–1900)*, Kolozsvár, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet rt., 1935, I–II, II, 459–460.

november 25-én ugyanitt elmondott beszéd, melynek búcsúztatottját egyelőre nem sikerült azonosítanom. Emellett még nem egy, hanem két, egymással témája szempontjából szorosan összefüggő szöveg való Körmöczitől, a 97. lapon, valamint a 115. lapon. Időben ezek közül a második korábbi, ez I. Ferenc búcsúztatására íródott, és 1765. november 16-án adta elő a kissárosi templomban, megjegyzése szerint nagy hallgatóság előtt. A második tartozik szorosan a témánkhoz, ez készült Mária Terézia búcsúztatására, ám ennek kapcsán már nem említi meg hallgatóságát. Duktus és szövegegyezés alapján emellett ezekhez köthető még a 117. lapon kezdődő halotti oráció is, mely beékelődik az I. Ferencnek szóló beszédbe, és amelyet egyik jegyzete szerint 1747-ben, másik jegyzete szerint Désfalván 1754. május 13-án Pataki Anna temetésén adott elő Körmöczí. Bár a fő jelzés szerint Pataki Anna búcsúztatására használták fel, a beszéd szövege utólag szerkesztett, és javított szakaszában a korábbi búcsúztatott, Kun László neve is kiolvasható.¹⁰ Amellett, hogy az átdolgozott és újrahasznosított beszédek eleje eltér az uralkodói beszédektől, megtalálhatjuk bennük ugyanazokat a paneleket, melyek az uralkodói búcsúztatókba is hosszabban vagy rövidebben bekerültek. Külön érdekesség, hogy a halotti oráció végén a Pataki Anna asszony életével foglalkozó szakasz is megvan, ám ez egy korábbi szövegváltozatra van ráragasztva, majd a következő oldalon folytatódik I. Ferenc életének leírása. Ugyancsak Körmöczíhez köthető a 175. lapon kezdődő beszéd, amelyet szintén főképp az ismert panelek alapján könnyű azonosítani. A Csapke Jánosné Venitzei Klára felett 1743-ban elmondott búcsúztatót azért is érdemes megemlíteni, mert mind duktusa, mind tartalma Körmöczíhez köti, annak ellenére, hogy a korábbi szakirodalomban még azonosítatlan szerzővel említették.¹¹

Lássuk e beszédekből azt a jellegzetes kezdő szakaszt, mely megerősítheti fentebbi feltevésünket. Itt a formulaszerű mondatok és bibliai idézetek mellett a Példabeszédek könyve egy versének (Péld 25,11) ritmizált parafrázisát is megtaláljuk. Ez kapcsolódik azokhoz a több helyen előforduló két-négysoros verses betétekhez, valamint memento mori-toposzokhoz, melyek jellegzetessé és könnyen felismerhetővé teszik a hasonló szövegstruktúrát e beszédekben.¹²

1. (Mária Terézia búcsúztatására)

„{98;} Akarnám, szomorú hallgatóim, ha olyak lehetnének az én beszélgetésim, és úgy illenének e gyászos, szomorú alkalmatosságra, amiképpen együtt illenek a finum eresztett ezüst a finum arannyal együtt.

¹⁰ A búcsúztatottakról egyelőre több adatot nem találtam.

¹¹ Lásd például: „Ismeretlen szerző tekintetes Csapke Jánosné felett (1743).” GELLÉRD, *i. m.*, 153.

¹² A szövegeket félmodern átírásokban közlöm mind itt, mind a tanulmányt követő szövegkiadásban. A szövegközlés forrása az Ms. U. 481 jelzetű kézirat megadott lapjai. Az átírási elvekről lásd ENYEDI György *Prédikációi 1–3*, szerk. Lovas Borbála, Bp., MTA–ELTE HECE – Magyar Unitárius Egyház, 2016–2018. Az átírásokban használt jelzések: [...] – az átíró megjegyzése; <...> – törlés jelölése; |...| – beszúrás jelölése. A verses szakaszokat, bibliai és klasszikus idézeteket az átírás során kurziváltam.

*Mint szép arany alma az ezüst rostélyon,
olgy kedves a beszéd, melly esik jó módon.*

{99:} Szomorúságra-e, avagy vigasságra indítsalak? [JSir 22,6] *Ah, musica in luctu est importuna narratio*, nincsen most sohult helye a muzsikának, öltözzünk gyászban, és amiről nagyobb szükségünk vagyon, arról gondolkodjunk, t. i. rövid voltáról életünknek és halandóságunkról.”

2. (I. Ferenc búcsúztatására)

„{116:} Akarnám, szomorú hallgatóim, ha olyak lehetnének az én beszélgetésem, és úgy illenének ez gyászos, szomorú alkalmatosságra, amiképpen együtt illenek a finum eresztett ezüst a finum arannyal együtt.

*Mint szép arany alma az ezüst rostélyon,
olgy kedves a beszéd, melly esik jó módon.*

Szomorúságra-e, avagy vigasságra indítsalak? [JSir 22,6] *Ah, musica in luctu est importuna narratio*, nincsen most sohult helye a muzsikának, öltözzünk gyászban, és amiről nagyobb szükségünk vagyon, arról gondolkodjunk, t. i. rövid voltáról életünknek és halandóságunkról.”

3. (Ismeretlen búcsúztatására)

„{117:} *Mala aurea in lectis argenteism qui loquitur verbum in tempore suo*, Prov. XXV. 11. [Péld 25,11]

*Mint szép arany alma az ezüst rostélyon,
Oly kedves a beszéd, mely esik jó módon.*

Mit mondjak tehát, szomorú halotti pompa? Akarnám, olyak lennének szavaim, úgy illenének az gyászor, szomorú alkalmatosságra, mint együtt illenek az szép finum arany a szép finum eresztett ezüsteel. Akarnám, hogy hallgatóim elméledését is messzére se vinném, mégis feltött célotom kedvemre béérném! Úgy tetszik énnem, gyászos háznál vagyok, koporsót szemlélek, lecsüggedt fejeket, szemeket látok. Könnyhul-latás csepeit tapasztalom, melyből serenissima ratione concludálo, itten nincs héjja a muzsikának, és ha vígságot akarnék indítani, nem lenne beszédemnek kedvessége [JSir 22,6]: *Musica in luctu est importuna narratio*. Öltözzünk gyászban, sírjunk azért, és amiről legnagyobb szükségünk vagyon, arról gondolkodjunk, t. i. rövid voltáról életünknek és halandóságunkról.”

4. (Csipke Jánosné búcsúztatására)

„{175;} Úgy tetszik énnékem, hogy szomorú helyen vagyok, keserves koronát gyászos köntösben látok, sírást hallok, jajszót hallok, de koporsót is látok. [...] Mit tégyek, mit szóljak én is, szomorú halotti pompa? A könnyhullatás és sóhajtás, az félelem és reménység gyötör, mit mondjak, beszédemnek célját miben határozzam? [...] Mert akarnám, olyak lennének beszélgetéseim, úgy illenének ez gyászos, szomorú alkalmatosságra, mint együtt illenek az szép finom arany a finum eresztett ezüsttel.

*Mint szép arany alma az ezüst rostélyon,
Oly kedves a beszéd, mely esik jó módon.*

Szomorúságra vagy vigasságra indítsalak? [JSir 22,6] *Musica in luctu est importuna narratio*. Nincs helye itten az muzsikának, öltözzünk gyászban, és amiről nagyobb szükségünk vagyon, arról gondolkodjunk, t. i. rövid voltáról életünknek és halandóságunkról.”

A beszédszerkesztés itt látott stratégiája nem volt szokatlan a korszakban, mégis a kéziratok jelentős része csupán egy (vagy két) szövegváltozatot tartalmaz ilyen esetekben, gyakran megjelölve a búcsúztatottat név szerint, vagy a búcsúztatás témáját (pl. ifjú ember búcsúztatására, pap búcsúztatására, özvegyasszony búcsúztatására); majd vagy csak következtethetünk a többszöri felhasználásra, vagy dátumok és helyek, esetleg búcsúztatottak neveinek későbbi bejegyzésével egészítik ki a beszédek írói vagy másolói a szöveget. A hasonló szövegegységekből felépülő beszédek azért is érdekesek, mert egy több szerzőtől való gyűjtemény darabjaiként maradtak fenn. A külön füzetekből összeállított kéziratok egyes darabjai közül több végén megtaláljuk a szerző, összeállító aláírását, egyes esetekben dátum- és helymegjelöléssel, valamint a jelzést, hogy a beszédet az illető elmondta. A füzetek feltehetően már összekötésük előtt egy gyűjtemény részei voltak, és azokat folyamatosan rendezték, erre utalhatnak a 134., eredetileg üres lapon található bejegyzéshez hasonló jelzések: „Orationes manscriptae <14.> 22.” Emellett egyes beszédek elején sorszámkokat is találunk, így a 23. lapon a „2.” jelzés, mely alapján talán következtethetünk, hogy a kötet elején lévő ma csonka beszéd volt a gyűjteményben az első darab. A továbbiakban vegyes számozást találunk, valószínűleg a 19. században vagy korábban bejegyzett, ma nem folyamatos római számozás bukkan fel egyes helyeken, ezt egészíti ki egy későbbi arab számozás, mely a mai szerkezetet tekintve egyes szakaszokban folyamatos, és néhány ugrással és kihagyással végighalad a kötetben. A római számozás első megjelenését a 117. lapon, Körmöczy József beszéde mellett látjuk, ez a számozás egy más, kisebb korpuszon megjelenő korábbi rendszerezést mutat meg. A 143. lapon, Keresztúri Sámuel orációja mellett a „XII.” és „11.” jelzés található, a 159. lapon a „XI.” jelzés, a 175. lapon a „IIII.” és „12.” jelzés, a 189. lapon az „V.” és „13.” jelzés, a 205. lapon csak a „14.” jelzés, a 217. lapon a „VIII.” és „16.” jelzés, a

237. lapon a „IX.” jelzés, a 253. lapon a „VI.” és „17.” jelzés, a 263. lapon a „VII.” és „18.” jelzés, a 275. lapon a „III.” jelzést később egy másik kéz „IIII.” jelzésre javította, mellette a „19.” sorszámot látjuk, a 289. lapon a „20.” sorszám mellett a „II.” jelzés tűnik fel, a 307. lapon csak a „21.” sorszám szerepel. A kötet tüzetesebb átvizsgálása reményeim szerint további adatokat fog szolgáltatni mind Körmöczi, mind a kötetben szereplő más szerzők működésével és a kötet füzeteinek használatával kapcsolatban is. A Mária Teréziához kapcsolható búcsúztató szövegét, mely témájának a legfőbb tanító, a halál bemutatását választja, a bevezető tanulmányt követően közlöm, bekapcsolva ezzel az unitárius kéziratot is a kutatásba.

Melléklet

Körmöczi József két búcsúztató beszéde elejének összevetése

I. Ferenc búcsúztató beszéde

1765. szeptember 18.

Ms. U. 481, 115–116.

Úgy tetszik énnékem, hogy szomorú helyen vagyok, gyengélkedő lábaimmal keserves Theatrumra állék, nehéz ízenet, terhes poroncsolat szegény fejemhez csapattaték: Obstupi. Elbámulék, elijedék, midőn a Méltóságos Regium Gubernium Kegyelmes Fejedelmünk nevével írt mandátumot, s tiszteletes praelatusim poroncsolatját meglátám, hogy hatalmas monarkánk, Franciscus <Lotharingus> |:Primus|, az isteni kegyelem szerént választott római imperator Ő Felsége (titulus vid.) hideg tetemének megtisztelése, adumbratiója alkalmatosságával halotti oratiót kellettnek mondanom.

Mit tégyek? Mint kezdjem? Nem tudom. Mint folytassam szomorú oratiómnak erőtelen fonálát? Nem láthatom. De hogy végezzem el? Éppen nem találok!

Plato tudományának, Aristoteles pennájának, Demosthenes görög orátor ékesen szólásának, Cicero nyelvének, Chrysippus szívet győző beszédének ha valaha, most volna helye.

Ha Demosthenes Filep király előtt perorálván beszéde kezdetiben megnémult, |:hát|

Mária Terézia búcsúztató beszéde

1781. január 14.

Ms. U. 481, 98–99.

Világgyőző hűtünk fejedelmének, áldott közbenjáró Jézusunk drága vérén megváltott, minden rendű hallgatóim, szomorú halotti pompa!

Úgy tetszik énnékem, hogy szomorú helyen vagyok, gyengélkedő lábaimmal keserves Theatrumra állék, nehéz ízenet, terhes poroncsolat szegény fejemhez csapattaték: Obstupui. Elbámulék, elijedék, midőn a Méltóságos Regium Gubernium Kegyelmes Fejedelmünk nevével írt mandátumot, s tiszteletes praelatusim poroncsolatját meglátám, hogy hatalmas monarkánk, Felséges Mária Theresia Apostolika Királynénk Ő Felsége hideg tetemének megtisztelése, adumbratiója alkalmatosságával halotti oratiót kellettnek mondanom.

Mit tégyek? Mint kezdjem? Nem tudom. Mint folytassam szomorú oratiómnak erőtelen fonálát? Nem láthatom. De hogy végezzem el? Éppen nem találok!

Plato tudományának, Aristoteles pennájának, Demosthenes görög orátor ékesen szólásának, Cicero nyelvének, Chrysippus szívet győző beszédének ha valaha, most volna helye.

Ha Demosthenes híres orátor Filep király előtt perorálván beszéde kezdetiben

én, nyomorú szűnyogocska, [igen szokatlan orátor,] mit várjak fejemre? Félek, ha nevetés lesz dolgom, mint Formiónak az Hannibál előtt, mert én is Mars véres mezejében még nem kockáztam, erős tábori sáncokat, mint tüzet, mind vizet mennykövek módjára hányó hadi eszközöket, bombákat, seregbontókat nem forgattam. Az ellenségnek előre repülő dandárit nem szemléltem, királyi legatióknak csak hírét hallottam, pacificatiójokat csak olvastam.

Mit szóljak hát illy dücsőséges győzedelmű, mind békesség olajfájával, mind hadakozás laurussival szerencsés emlékezetű imperátorunk, császárunk halotti pompája kiábrázolásának alkalmatosságával? Amit kívánna ez nagy Felső érdeme, az én gyengeségem oda nem érkezik, hadakozásról való matériát pedig nem vehetek, mert én ahhoz nem értek. Ahhoz kell nyúlnom, amihez valamicskét értek. Ahhoz kell nyúlnom, amihez valamicskét értek.

Nem volna talám jobb, mint ez sok országok fényes napjának az örök élet fényességében való enyészésekor, az én fájdalmimot csak hallgatással kitennem? Ah, ez is háladatlanság, ilyen dücsőséges, monarchának arany életit, melyet sok országok hirdetnek, beszélnek, hallgatással temetni!

Azt kívánja tehát az engedelmesség, hogy szóljak csak úgy, amit lehet: In magnis rebus sit voluisse satis. Azért: Fluat oratiuncula mea quia nomen Magnae Imperatoris annunciamo. Folyjon az én oratiócskám, mert nagy imperatornak nevit emlegetem.

[...]

megnémult, hát én, nyomorú szűnyogocska, igen szokatlan, erőtelen orátor, mit várjak fejemre? Félek, ha nevetés lesz dolgom, mint Formiónak az Hannibál előtt, mert én is Mars véres mezején nem kockáztam, erős tábori sáncokat, mint tüzet, mind vizet mennykövek módjára hányó hadi eszközöket, bombákat, seregbontókat nem forgattam. Az ellenségnek előre repülő dandárit nem szemléltem, királyi legatióknak csak hírét hallottam, pacificatiójokat csak olvastam.

Mit szóljak hát illy dücsőséges győzedelmű, mind békesség olajfájával, mind hadakozás laurussival szerencsés emlékezetű Felső Mária Theresia igen kegyes királynénk halotti pompája kiábrázolásának alkalmatosságával? Amit kívánna egy nagy Felső érdeme, az én gyengeségem oda nem érkezik, hadakozásról való matériát pedig nem vehetek, mert én ahhoz nem értek. Ahhoz kell nyúlnom, amihez valamicskét értek.

Nem volna talám jobb, mint ez sok országok fényes napjának az örök élet fényességében való enyészésekor, az én fájdalmimot csak hallgatással kitennem? Ah, ez is háladatlanság, [ilyen dücsőséges,] angyali monarchának arany életit, melyet sok országok hirdetnek, beszélnek, hallgatással temetni!

Azt kívánja tehát az engedelmesség, hogy szóljak csak úgy, amit lehet: In magnis rebus sit voluisse satis. Azért: Fluat oratiuncula mea quia nomen Magnae Imperatrias annunciamo. Folyjék az én oratiócskám, mert nagy Felsőnek, Mária Theresiának nevit emlegetem.

[...]

Körmöczi József 1781-ben, az ádámosi unitárius templomban elmondott halotti búcsúztatója Mária Terézia halála alkalmából

Közzéteszi Lovas Borbála

{97;} Anno 1781 Die 14ta Jan. In N. D. Jesu Christi
Super funere Augustissimae Imperatricis Mariae Theresiae in Templo Adamosiensi.
Declamata per Josephum Körmötzi in frequentia auditorum frigose ingentissimo.

Világgyőző hűtünk fejedelmének, áldott közbenjáró Jézusunk drága véréen megváltott minden rendű hallgatóim, szomorú halotti pompa!

Úgy tetszik énnékem, hogy szomorú helyen vagyok, gyengélkedő lábaimmal keserves Theatrumra állék, nehéz üzenet, terhes poroncsolat szegény fejemhez csapattaték: Obstupui. Elbámulék, elijedék, midőn a Méltóságos Regium Gubernium Kegyelmes Fejedelmünk nevével írt mandátumot, s tiszteletes praelatusim poroncsolatját meglátám, hogy hatalmas monarkánk, Felséges Mária Theresia Apostolika Királynénk Ő Felsége hideg tetemeinek megtisztelése, adumbratiója alkalmatosságával halotti oratiót kellettnek mondanom.

Mit tégyek? Mint kezdjem? Nem tudom. Mint folytassam szomorú oratiómnak erőtelen fonalát? Nem láthatom. De hogy végezzem el? Éppen nem találom! Plato tudományának, Aristoteles pennájának, Demosthenes görög orátor ékesen szözlésének, Cicero nyelvének, Chrysippus szívet győző beszédének ha valaha, most volna helye.

Ha Demosthenes híres orátor Filep király előtt perorálván beszéde kezdetiben megnémult, hát én, nyomorú szűnyogocska, igen szokatlan, erőtelen orátor, mit várjak fejemre? Félek, ha nevetség lesz dolgom, mint Formiónak az Hannibál előtt, mert én is Mars véres mezején nem kockáztam, {98;} erős tábori sáncokat, mint tüzet, mind vizet mennykövek módjára hányó hadi eszközöket, bombikot, seregbontókat nem forgattam. Az ellenségnek előre repülő dandárit nem szemlélttem, királlyi legatióknak csak hírét hallottam, pacificatiójokat csak olvastam. Mit szóljak hát illy dücsőséges győzedelmű, mind békesség olajfájával, mind hadakozás laurussival szerencsés emlékeztető Felséges Mária Theresia igen kegyes királynénk halotti pompája kiábrázolásának alkalmatosságával? Amit kívánna egy nagy Felség érde-me, az én gyengeségem oda nem érkezik, hadakozásról való matériát pedig nem vehetek, mert én ahhoz nem értek. Ahhoz kell nyúlnom, amihez valamicskét értek.

Nem volna talám jobb, mint ez sok országok fényes napjának az örök élet fényességében való enyészésekor, az én fájdalomimot csak hallgatással kitennem? Ah, ez is háládatlanság, [ilyen dücsőséges:] anyagi monarchának arany életit, melyet sok országok hirdetnek, beszélnek, hallgatással temetni!

Azt kívánja tehát az engedelmesség, hogy szóljak csak úgy, amit lehet: *In magnis rebus sit voluisse satis*[!].¹ Azért: Fluat oratiuncula mea quia nomen Magnae Imperatricis annuncio. Folyjék az én oratócskám, mert nagy Felségnek, Mária Theresiának nevit emlegetem.

Akarnám, szomorú hallgatóim, ha olyak lehetnének az én beszélgetésim, és úgy illenének e gyászos, szomorú alkalmatosságra, amiképpen együtt illenek a finum eresztett ezüst a finum arannyal együtt.

*Mint szép arany alma az ezüst rostéllyon,
olly kedves a beszéd, melly esik jó módon.²*

{99:} Szomorúságra-e, avagy vigasságra indítsalak? [JSir 22,6] *Ah, musica in luctu est importuna narratio*, nincsen most sohult helye a muzsikának, öltözzünk gyászban, és amiről nagyobb szükségünk vagy, arról gondolkodjunk, t. i. rövid voltáról életünknek és halandóságunkról.

Csudálkozom Filep királlyon, hogy inasra vesztegetett arra végre, hogy élete rövid voltára emlékeztesse minden napon: *Rex memento mori*. Éretlen eszű volt az is, aki azt kérte Pythagorastól: *Qualis et quanta vita hominis*, mellyre a bölcs megjelent és hirtelen eltűnt.

Ámbár senki avégre szolgát ne fogadjon, senki Pythagorashoz ne menjen, talál az halandóságnak emlékeztetire, kevésny dagályának kifakasztására való matériát, mellyek mint kiáltó szolgák, mint annyi néma bölcs orátorok, azt kiáltják szakadatlan: *Memento mori*. Hallod-e a harangszót, érted-e a halotti nótákat, szemléled-e a földben ástott sírvermeket? Azt zengik, azt éneklik, azt kiáltják: *Memento mori*. Az esztendőnek négy részei vadnak, mellyek kússebb részre vadnak szaggatva, amaz égi nagy lámpásoknak rendesen való folyása szerint. Az órák, a napok, az holnapok, esztendőik intenek: én elmúltam, én is mégyek, te is eljössz, ha élsz, vagy tavasszal, vagy nyárban, vagy ősszel, vagy télben élsz. Ezek négyen életed négy részéről azt kiáltják: Ha szüleidet gyönyörködtető gyermek vagy, ha erős, tagos, veres, langalló, elbizakodott ifjú vagy, ha világhoz ragadott, kapzsi, szorgalmatos férfi vagy, ha tanácsos, jó példájú vén vagy, ha nagy méltóságú úr, ha király, hatalmas monarka, ha győzhetetlen császár vagy: *Memento mori*!

*Emlékezzél, mi az halál,
Kaszájával téged talál.*

1 „In magnis et voluisse sat est.” PROP. *Eleg.* II.10.6.

2 Bibliai szöveghelye: Péld 25,11.

{100:} Tudom, kies kikeletkor, tavasszal, vagy egyszer a mezőre kísétáltál, a mosolygó virágoknak kedves gyönyörűségét szemlélted, tekints ki most is a mezőre, sétáld meg magadot, ahol akkor sétáltál. Mit látsz? Elhervadást, elhullást, ilyen írással [Ézs 40,7]: *Flos cecidit*. Akármerre vessed sebessen látó szemeidnek éles sugárait, mindenütt találsz halálra emlékeztető matériát.

Mostan legközelebb, aki idejöttél, azt kérdem tetőlled: *Dic cur hic?* Miért, hogy most idejöttél? Talám temetésre jöttél. Boldog vagy, ha magadot eltemeted, rövid életedről való elmélkedésed arra bírta, hogy minden órában kész vagy béállani végső házadban, koporsódban. Ide a régiek, ide a mostaniak, ide a következők akarva vezéreltettek, nem akarva vonattattak: *Tendimus huc omnes, haec est Domus ultima*.³ Ide mindnyájon eljutunk, mert ez az utolsó hajlékunk.

Dic cur hic? Talám torba jöttél? Vigyázz [2Kir 4,40]: *Mors in olla*. Méz fű alatt méreg, étkebben van halálos, rút féreg, sokaknak kedves falatjokkal együtt a halál torkokban bémászott.

De talám füleket csiklandoztató jeles tudománynak melegségéből elmédet gyönyörködtető, cikornyás stílusú oratio-hallgatni jöttél? Másutt kereskedjél, én úgy akarnám gyengélkedő, vékony beszélgetésemnek erőtlén fonalát nyújtani, hogy valami keveset használhatnék tenéked.

De talám tanulni jöttél? Jól tetted, ha tanulni jöttél, hasznos oskolában idejöttél, Plato, Socrates Aegyiptumba fáradtanak a tudományokért, de te nemigen messzére fáradtál. Adok én teneked ebben az oskolában egy praeceptort, oskolamestert, kinek tanító széki a gyászos koporsó, a temető hely, ettől tanulj élni: *Si nosti vivere discere mori*. {101:} Hol megtanulhatsz minden tudományokat, lehetsz itt baccalauretus, megtanulhatod az Aristoteles 4 elementumit, és azokból észreveheted, szélbuborék a te életed, amivel kevélykedel, dölfeskedel, itt megértheted: *Pulvis et umbra sumus*,⁴ *pulvis nihil est nisi fumus, Si nihil est fumus nos nihil ergo sumus*.

*Életünk világban földnek apró pora,
Árnyék, füst és semmi napjainknak sora,
Mikoron nyújtatik nekünk halál bora,
Lész szegény fejünknek költöztető tora.*

Propositio. Arra szántam ez kevés üdömmöt én is ez szomorú alkalmatossággal, szomorú hallgatóim, hogy rövideden megmutassam, mely dicsíretes, közönséges tanító praeceptor, oskolamester legyen a halál, kinek tanító helye a gyászos koporsó. Míglen azért gyengélkedő elmélkedésemnek kíváncsú partjára érkezném, hogy a belésülésnek gyalázatos viziben szárnyaszegett Icarus módjára el ne merüljek, várok szomorú hallgatóimtól engemet segítő figyelmetességet.

Confirmatio. Drága, becsülletes név a praeceptor név.

Hol vadatok, világnak erős oszlopi, hol vadatok, világ fiait tanító, nehéz terhet vállatokon hordozó Atlaszok, papok, professzorok, praeceptorok, kik világból szép

³ VERG. *Aen.* VI.730.

⁴ HOR. *Carm.* 4.7.16.

hírrel, névvel kimúltatok, szálljatok ki nyugodalmatok szállásából, utolsó hajléktok koporsóiból. Hozd elé, bölcs Plato, híres akadémiádot, Salomon, fényes oskoládot, Zénó, sztoádat! Hol vagy, Lycurge, Homere, hol vagy Antistius, Labeo, kiket emberi elmék rostálójának Tacitus nevezett? Hol vadnak tanítványitok, Massurius Habinius[!],⁵ Nerva, Pegasus? Hozd elé Justiniane, Livii Digestámid[!], Novelláid, sok bölcsék írásából nagy verítékkal egyben szedett írásid. Álljatok elé, íme, a praeceptor Spartát már akarja magának vendicálni, ne engedjétek.

Állj elé, Aristoteles, fényes academiád tornácának közepiben, {102;} nekem te voltál amaz Olympia istenasszony fiának, világgyőző Nagy Sándornak praeceptor, állj elé tanítványoddal, hozd elé csillagzó, fényes academiában egeket hasogató elmédből kigondolt, Pandektákban nagy serénységgel írott Physicáidot, forgódjál, mert elveszted praeceptor neved, tanítványi névre változik drága praeceptor neved. Meg kell lenni, vagy eléállotok, vagy ennek a töllem jovaltatott praeceptornak, scholamesternek fejet hajtotok. Nem leszen szégyen, jusson eszetekbe, mert íme, mostan is ezen közönséges praeceptornak tanítószekiből, keze alól híválak ki.

Aki praeceptor keze alá adja magát, elsőbben is neviről kíván tudakozódni. Ha tudni akarjátok tő is ezen éntöllem commendáltatott praeceptort, ennek neve: Keserű és senkinek nem kedvező Halál. De vadnak ennek példák és hasonlatosságok szerint való nevei is, melyekből ezt könnyen meg lehet ismerni. Ez amaz Jupiter kezéből kihanyítottatott mennyűtő kő, mely az ő életeknek kiterjedett egén szélvész módjára nyargaló, tanulni s szót fogadni nem akaró Phaetonokot leüti a földre, és azt metszeti temető köveikre: *Hic situs est Phaeton*,⁶ itt fekszik Phaeton. Ez amaz görcsös, csalfa, mellyen megakadnak amaz világ kedvit kereső százszorszépek, Isabellák, Adonidések. Ez amaz világ tengerében álló kemény kőszikla, melyhez csapattatnak e világ tengerében hajókázó nagy királyok, császárok, monarkák a kulduokkal együtt. Más tekintetben pedig ez amaz csendes révpart, melyre ügyekeznek e világ tengerének habjai között hánkódó hajójokat kikötni az okosságnak kegyes fiai és leányi. Itt éneklük sok hányattatások után győzedelmi énekeket. {103;} Illyen hasonlatosság szerint való nevei vadnak ennek a praeceptornak, kinek formáját, termetit és természeti nemének különbségit illik emítenem.

Megért és seprejétől megtisztult elmétől származott amaz mondás: *Boni viri, boni viri non est inquirenda origo*. A jó bornak, jó embernek nem kell eredetét vizsgálni, mely szerint a jó praeceptornak is nem kellene eredetét vizsgálni, minthogy nyilván vagyon, hogy ez igen jó és hasznos scholamester, ha jó tanítvány mellé esik. De minthogy vadnak olyan szőrszálhasogató, minden dologban hibát és gáncsot találó Momusok, akik minden dolognak végire akarnak menni, azokért előbeszéllem.

Születése ennek a praeceptornak lett gyönyörűségnek kertében, a Paradicsomban, látjátok, mely régi és nem szárába szállott eszű praeceptor ez, és mely nemes helyen esett ennek születése.

Termetit is ha kérditek, ez tiszta mezíttelen, bőr, hús nélkül való, és csak asszú csontokból áll, vak mind a két szemeivel, süket, orr nélkül való, csak egy keze va-

⁵ Helyesen: Massurius Sabinus

⁶ OVID. *Met.* 2.327.

gyon, abban is visszaszegezett kaszát tart, ilyen írással: *Nulli parco*. Illyen termete van ennek a praeceptornak.

Lássuk már természeti neminek külömbségit. Mert ez sem férfi, sem asszony, sem legény, sem leány, mindazonáltal mind férfit, mind asszonyt, mind legényt s mind leányt befogad iskolájában. A régi görögök, akarván magok elméjeknek éles-ségit mutogatni, hebehurgyálkodtak az ítílettétellel, nevezték férfinak, Ὁ θάνατος-nak, annakutánna asszonynak, Ἡ θάνατος-nak, a szarva között keresték a tőgyit mind a kétszer az igazságnak. A deákok jobban hozzászóllottak a dologhoz, mikor MORSnak nevezték. A morsu[s] magyarul harapás, mivel harapja az embert. De annakutánna, jobban megfontolván a dolgot, {104:} kitanulták, hogy sem férfi, sem asszony, melly okra nézve nevezték Lethunnak, in neutro genere.

Jól tudom, szomorú hallgatók, hogy mostan sokan így gondolkodnak: Héjjába jovallod már nékem, gyenge orátor, ezen kedvem ellen való praeceptort, mert nem vagyok olyan eszem felejtett, hogy által ne értsem a dolgot, ne is fáraszd magadat vélle. De én erre azt mondom: Ne vonogasd te is ennek oskolájából magadat, mert valakit a természetnek dajkálkodó keze az emberi életnek tágas mezejére avagy csak egy szempillantásig kiállított, ennek a praeceptor keze alatt meg kell fordulni, mind királynak, úgy kuldusnak, mind tudósnak, mind tudatlannak, gazdagnak, szegénynek.

Tudta ezt a perzsáknak nagy királya, Xerxes, aki sok ezerekből álló táborát siratja vala, hogy száz esztendő alatt az ő sivatag táborával ennek a praeceptornak keze alá kell menni.

Nem akarja vala szavát fogadni ennek amaz Istennel majmoskodó Nagy Sándor (akiről a Masragéták azt mondják vala, hogy ha tagjai olly nagyok volnának, mint szívének kívánsági, egyik kezével napkeletet, a másikkal napnyugotot érné, mégis azzal meg nem érné), de megtanította ezen praeceptor, hogy a halandóságnak kerkény törvénye közé rekesztetett embernek bolondság Istennel álmodozni, mert elfér négy singnyi földön is.

Megtanította Cyrust, hogy nem lakhatik mindenkoron márványkőből építtetett palotáiban, hanem bé kelletik búni a vérrel teli hordóban. Megtanította Adrianust, Trajanust, nagy alkotmányú épületekből a római imperátorokat, annyi aranyas téglából építtetett Capitoliumokból miképpen szálljanak utolsó házokban, koporsókban. {105:} De megtanította amaz fennyen beszélő, kevés Doctort, Asclepeadest, aki ez világi doktoroknak céhiben csak magát tartja vala embernek, ezt mondván csófondáros beszéddel: Egy sem jó doktor az, aki valaha megbetegszik. És maga felel is azt hirdetvén, hogy ő soha meg nem betegszik. Sokáig is tartá vélle frigyit a részeg szerencse mert mindeneknek csudájára egész vénségéig jó egészségben éle, és semmi betegség nyilaitól meg nem sérteték. De hogy lőn a dolog? Egykor ez a praeceptor azt poroncsolá ennek a marka pökő vén doktornak (talám nem fogta tudni leckéit), hogy háгна fel lajtorján a ház híjjára. Mikor szintén a lajtorjának a teteje felé volna, letörék doktor uram alatt a lajtorja, és nagy zuhatarral a földre leesvén minden betegség nélkül meghala.

Ezekből megtetszik világosan, micsoda professiója légyen ennek a praeceptor-

nak és miben álljon taníttása. Ettől akármiféle tudományt, mesterséget tanulhatsz, mert tudós praeceptor mindenekben. Kész akár vitézségre, mert tanult vitéz, egy órában kész ezer- meg ezerféle fegyverben öltözni. Kész pennára, muzsikára, de nem a minuetet, nem is a batutát vonja elődben, hanem amaz keserves nótát: *Memento mori*.

Verbo. Bocsásd ki, akárki légy, gondolkodásodnak fék emlőit, és járd el elméd-del az egész világot, nem találhatsz az ég alatt olyan embert, akit vagy egy-más hivatalban ne taníthatna. Megmutathatnám, micsoda filozófus, micsoda teológus, micsoda matematikus, micsoda logikus, de rövidségnek okáért {106:} elhallgatván, csak arra kérlek: Ha ettől most nem akarsz tanulni, tekints bé akárcsak oskolájában, a koporsóban, mert itt is eleget tanulhatsz, megláthatod magadot mint valami fényes tükörben, és megismérheted magadat, ki s mi vagy.

Sensus speculum. Socrates, híres praeceptor, egy tükröt csináltatott az ő tanítványinak, hogy abba gyakorta belétekintgetnének tanítványi, és akiket közüllök a természetnek dajkálkodó keze kellemetes, szép termettel formált volna, azok az ő szépségeket gonosz erkölcsökkel ne rútították. Ellenben penig akik szemlélnék testbéli fogyatkozásokat, azokat drága virtussal kipótolni ügyekeznek. Illyen tükör ennek a praeceptornak oskolája, melyben ha csak beletekintesz is, meglátván magadot, megjobbítod életedet.

Egy ritka szépségű (veribem[!] forma), mások előtt magát kedveltetni akaró asszony felől olvasom, akinek az ura Párizsban, Franciaországban lévő városban menni kénszerítették, mikor tőle elbúcsúzik, arra kéri urát, hogy hozzon néki egy párizsi tükröt. Ígiri magát, hogy megcselekeszi, elmenvén egynehány holnapok múlva megfordul Párizsból, hoz tükröt, de nem a párizsi árusok boltjából, hanem a megholt embernek koporsójából, a sírásóktól egy koponyát, azt eltakarván haza viszi feleségének házában, megmondja, hogy hozott párizsi tükröt, hanem híjja be szolgálait, szolgálóit, szomszédasszony barátit, nagy serénységgel, örömmel egybegyűjtven őket. Az okos férfi mindenk előtt kitakarja az elrejtett párizsi tükröt, a koponyát, elejekben teszi, s illyen szóval illeti: Jó asszony feleségem, éntőllem párizsi tükröt kívántál, ímhol vagyon, tekints bele, meglátod ebben magadot. Illyen volt ez, aminek te vagy most, olyan mosolygó két szeme, mint a tied, olyan mesterségesen fodorított haja, olyan rózsaszín orcája, olyan gyenge ajaka, kényesen szóló nyelve, mint a tied. Nyaka aranyláncokkal, fülei rubint, gyémánt függőkkel ékesítve, mint a tied. {107:} Verbo: Illyen volt ez, mint te vagy most, nézd meg jól, mert olyan léssz ezennel te is. Ezen megbámulván az asszony, másképpen kezde gondolkodni, jobb ráncba szedé életit.

Nagy becsületben tartotta ezt a tükröt Ptolomeus Philadelphus, az aegyiptusok királlya, aki fényes királyi palotájának ablakára szegeztette a holt ember koponyáját, hogy mindenkör nézhesse, mikoron penig legfrissebben vendégeskedett, szolgálóival azt kiabáltatta: *Inspice Rex, et cogita te, talem aliquando futurum*. Nézd meg, király, gondold meg, hogy néked is illyenné kell lenned.

Maximilianus imperátor is még élteben megcsináltatta magának koporsóját, és királyi házában tartotta, abban ottan-ottan beléfekszik vala, és így beszélget

vala magában: *Imperator quid dilatas*. Imperátor, mi haszna, hogy ennyivel bírsz, mit áhíttozol többről többre, ha ennyi országban el nem férsz, végre ez kis koporsóban elférsz.

Vészem észre, szomorú hallgatóim, hogy felvett matériámnak szintén utolsó céljára elrepültem, szárnyaszegett oratióm is már elkezdett lankadni, de elfelejtettem egy dolgot néktek megmondani, t. i. saláriumát, taníttásának bérít ez éntőllem commendáltatott praeceptornak. Jó, hogy eszembe juta, vagy nyerek kedvet előtetek, vagy nem, rövideden megmondom: Ez a praeceptor a te életed kívánja taníttásának jutalmául, sem ezüsttel, sem arannyal, sem egyéb drága portékával ki nem fizetheted, hanem csak a te egyetlen|egy|, drágább kincseddel, a te életeddel. Oh, nagy summa fizetés!

Ezzel fizette ki az elmúlt esztendőben, novembernek 29dik napján Bécsben felséges római császárnak, néhai Franciscus Primus életében kedves hűtös társa, dücsősége sen országgló felséges asszonyunk, Mária Terézia <örökös fejedelmünk>. Megholt hát Mária Terézia. Oh, nem úgy van! Él Mária Terézia, de mü {108;} holtunk meg talám az ő halálában. Nem holt meg, hanem megrompantott sok országokra való vigyázásának terhétől nyomtattatván, mint a pálmafa, felnőtt az egekre, világi |birodalomnak| romlandó koronáját az igazság halhatatlan koronájával felváltotta.

Terhes volt sok országokra való vigyázása, mert a királlyi székek, pálca, korona nem nyugodalmas párna, hanem fáradsággal teljes pálya. Hány országokra volt gondja, el<olvasom>|:mondom|.

Mária Terézia Isten kegyelmességéből volt római özvegy császárné, Magyar, Cseh, Dalmácia, Horvát, Tót, Gallithia, és Lodomeria országoknak királynéja, Ertz-hercege Ausztriának, hercege Burgundiának, Stiriának, Karinthiának és Kárinliának, nagy fejedelme Erdélynek, Márk-grófnéja Morvának, hercege Brabantának, Limburgnak, Luxemburnak, Geldriának, Vittembergának, Felső- és Alsó-Siesiának, Majlandnak, Mántuának, Pármának, Placentiának, Quastellának, Ausvitnak és Zatornak, fejedelme a sváboknak, fejedelmi grófnéja Habspurnak, Flándriának, Tyrolnak, Hennegáriának, Kiburnak, Gorintheának és Graditskának, római szent birodalombéli Márk-grófnéja Burgoviának, Felső- és Alsó-Lusatiának, grófnéja Namurkumnak, asszonya Marchia Sklavoniának és Mekliniának, özvegy hercege Lotharingiának s Barrinak, nagyhercege Toskaniának. Sat. Sat. Etc.

Gondolhatók meg már, szomorú hallgatók, ilyen sok országokra való vigyázás, igazgatás nem nagy tere|h:|je, amellyeket elolvasék, ezekre gondot viselni, ezeket el-lenségtől oltalmazni, {109;} ezeknek minden rendei, felső s alsó minden csoportra végezni. Hol az elme, amelly itt meg ne tompuljon, meg ne némuljon?

Hát ha királlyi ágakra terjedett genelógiáját az orátorok szokása szerint kellett elészámlálnom, evégre amaz sebessen szóló Cicerót, ékes beszédű Demosthenest kellett koporsójokból kiszóllíttanom, de azok is belésülének. De mivel nincs poroncsolatnak iránta, elégedetek meg, ha eleiről, amit tudok, egyet-kettőt szólok.

Életének kezdetit vette volt a mü felséges Mária Teréziánk az 1716-dik[!] esztendőben.

Mennyegzői solemnitása volt az 1736-dik esztendő szeptembernek 13. napján Franciscus Primus őfelségével. Megnyugodtak volt ezen a szép házasságon még a szép egek is, bétöltvén ezen császári házat öt Ertz-hercegekkel és nyolc Ertz-hercegisasszonyokkal, kik mind annyi olajfaágak zöldellenek vala ezen felséges ausztriai házban, együtt lévén azoknak illatozások az Úrnak félelmével.

Minekutánna a felséges Isten az egész ég alatt igen nagy hírű-nevű ausztriai házat felmagasztalta Albertus II Imperátornak halála után, ezen felséges ausztriai házból XIII imperátorok egymás után a fiúágon successive származtanak. De boldog emlékezetű néhai felséges császárunk, Carolus VI, néhai felséges királynénknak, Mária Teréziának édesatyja meghalván, a fiúágon való császári aranyfonal megszakada. Nem remélhet vala egyebet {110;} az árván hagyatott ország, hanem más familiára való általmenetelit.

De a felséges Úr Isten ezen nagy ausztriai háznak letörött cédrusát viszont megújítja, homályban borult fényes napját világos égre állítá, felséges királynénknak corregens urát, Franciscus Primust császári koronával megajándékozá 1743-dik esztendőben, aki is nagy bölcsességgel, kegyességgel, irgalmassággal foga az uralkodáshoz, s mindaddig, míg éle, dücsőségesen folytatá, míg 1765-dik esztendőben 18.-dik augusztus Inspurgban világi koronáját a mennyei koronával felcserélé.

Azután ez az terhet nagy bölcsességgel igazgató királyi pálca, császári korona marada egyedül özvegy császárnénkra, felséges Mária Teréziára, aki mennyből adatott bölcsességgel igazgatta az elmúlt 1780.-dik esztendőnek szintén végéig, novembernek 29.-dik napjáig.

Magasztalják tehát minden országok felséges Mária Teréziánknak gondos oltalmát, vigyázását, hirdessék jótéteményit, késérjék Istenhez kegyelmességit, adakozását, külső, belső rendhez való szeretetét. Emlegesd, nemes Erdély országa, édes hazánk, békességének gyümölcseit. Hányszor volt ennek előtte, hogy a kegyetlen tatár úgy tartotta hazánkot, mint néki szenteltetett jót, templomait hamuba takarta, épületeit égette, édes nemzetünköt rabszíjára fűzte, az asszonyi rendet szeplősítette, ez hazának szüzeit megalázta, kisdéd csecsemőit kardra hánta, falhoz verte, véneit levágta, a szegény szántóvető szőlőműveseknek keserves munkáját idegen nép vesztegette. Oh, irtózatoss emlékezetű históriák!

{111;} De íme, a mű döcsőséges emlékezetű felséges Mária Teréziánk idejében ilyeneket nem láttunk. Aki Istenhez való nagy szeretetiben, hadi rendeinek kegyelmes direkciójában, munkás, fáradhatatlan vigyázásában élt ez világban 64 esztendőket, néhai kedves élete párjával szintén 30 esztendőket, özvegységiben 15 esztendőket. Mellyek után hívataték a mennyei szent koronának bírására, bízván sok országok igazgató palcáját kedves elsőszülött fiára, felséges római császár Josephus Secundus urunk, örökös fejedelmünk őfelségire. Kinek a felséges Úr Isten királyi székit igazsággal és irgalmassággal erősítse, minden ellenségén győzedelmessé tegye, maga szent szárnyainak árnyékával fedezze.

Tenéked pedig, felséges Mária Teréziánk, mit mondjunk? Nincs erőnk, nincs tehetségünk, hogy megköszönhessük békességes országlásodot, semmi üdő mostohasága, sem régiség a te dücsőséges híred-neved szívünkben ki nem törli, örökké

megmaradandó dicsíretedet a mi szánkából ki nem vészi! Menj el, győzedelmeskedjél az igazságnak halhatatlan koronájában.

Elmondám.

*

Mutatvány az Ms. U. 481 jelzetű gyűjteményből

